

प्रकरण पाचवे

निष्कर्ष

प्रकरण पाचवे

निष्कर्ष

- ५.१ प्रस्तावना
 - ५.२ निष्कर्ष
 - ५.३ समारोप
- संदर्भ सूची

प्रकरण पाचवे निष्कर्ष

५.१ प्रस्तावना :

मकरंद साठे यांच्या कादंबरीतील आशय, अभिव्यक्तीचे विशेष, साठे यांचे साहित्यिक योगदान समजून घेतल्यानंतर त्यांच्या कादंबऱ्यातून निघणारे निष्कर्ष पाहणे कर्मप्राप्त ठरते. सध्या जागतिकीकरणाच्या, आधुनिकीकरणाच्या प्रक्रियेने सान्या समाजाला चक्रावलेले आहे. साहित्य हा समाजाचा आरसा असल्याने आधुनिकीकरणाचे पडसाद साहित्यातही उमटताना दिसतात. मकरंद साठे यांच्या लेखनाचा केंद्रबिंदू 'आधुनिकता' हाच आहे. साहित्य आणि समाज या दोन्ही घटकावरील आधुनिकतेचा परिणाम होत असतो. साहित्यातील व समाजातील आधुनिकतेबद्दल बोलताना भालचंद्र नेमाडे म्हणतात, "साहित्यातील आधुनिकता समाजाच्या आधुनिकतेशी कधी समांतर तर कधी विरोधीही जाऊ शकते, कारण साहित्य हे समाजाच्या अंतःस्तराशी नाते सांगते, बहिःस्तराशी नव्हे" ^१ असे नमूद करून आधुनिकतेचे लक्षण सांगताना ते म्हणतात,

"एकूण कोणत्याही सर्वसामान्य प्रतिष्ठित तत्त्वांबद्दल मतभेद दर्शविणारी उच्च दर्जाची व्यक्तिप्रधान नैतिकता हे साहित्यातील आधुनिकतेचे लक्षण मानले जाते." ^२

नेमाडे यांना याठिकाणी अभिप्रेत असणारी आधुनिकता व आधुनिकतेचे लक्षण यांचे दर्शन मकरंद साठे यांच्या कादंबऱ्यातून वारंवार होते. साठे कादंबऱ्यातून आधुनिकीकरणाचा व्यक्तीच्या जगण्यावर काय परिणाम होतो याचा सतत शोध घेत राहतात. त्यामुळे साठे यांच्या कादंबरीची आविष्कारपद्धती अधिक व्यामिश्र बनते. अधिक व्यामिश्र आविष्कारपद्धती हेही आधुनिकतेचे एक लक्षण मानले जाते. यावरूनच आधुनिकतेच्या व आधुनिकोत्तर जाणिवांच्या जवळ जाणारे मकरंद साठे यांच्या कादंबऱ्यांचे मूल्यमापन करताना कोणता तरी विशिष्ट दृष्टिकोन स्वीकारणे त्यांना न्याय देऊ शकणार नाही.

मकरंद साठे यांच्या कादंबरीबद्दल बोलताना डॉ. प्रल्हाद वडेर म्हणतात, "या कादंबरीचे निवेदन करताना लेखकाने हरिभाऊ आपटे यांच्या काळातील, वाचकाला विश्वासात घेऊन भाष्य करणाऱ्या विसाव्या शतकातील व्हिक्टोरियन कादंबरीतील शैलीचा वापर केला आहे. वास्तवतेतून अवास्तवतेत नेत अवास्तवाला वास्तवाची डूब देण्याची, दोन्हींचे एक वेगळेच मिश्रण करून लेखकाने अच्युत आठवले यांची चित्तरकथा अधोरेखित केली आहे. घटना, निवेदन, निवेदक ही सर्व एका मनोविश्लेषणाच्या परिप्रेक्ष्यांतून पाहत त्यांनी कादंबरीच्या नायकाच्या आयुष्यातील पोकळीचे दर्शन

घडविण्याचा प्रयत्न केला आहे.”^३

याठिकाणी मकरंद साठे यांच्या लेखनाबद्दल डॉ. प्रल्हाद वडेर जे निरीक्षण नोंदवतात ते साठे यांच्या कादंबऱ्यांचे यथार्थ मूल्यमापन करणारे आहे. साठे यांनी स्वीकारलेली आविष्कारपद्धती ही वास्तव, अवास्तवाचे एक वेगळेच मिश्रण करणारी आहे. मकरंद साठे यांच्या दोन्ही कादंबऱ्यांच्या अभ्यासांती निघणारे निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे नोंदवता येतील.

५.२ निष्कर्ष

१. मकरंद साठे आपल्या कादंबरीलेखनातून आधुनिक जीवन जाणवा व प्रगत यांत्रिक युगाशी नाते जोडत-जोडत त्याचा मानवाच्या जगण्याशी संबंध जोडतात.
२. मराठी कादंबरीमध्ये लेखनातील मजकूर कालानुक्रमे जातो. मराठी लेखकाला फक्त अवकाश भरता येतो. काळाचे ते काहीच नाहीत. कादंबरी लेखनात काळाचेही काही करायचे असते याचे भान आणून देणारे लेखन साठे करतात.
३. अवकाश आणि काळ यांच्या कोंडीत माणसे सापडली की त्यांची होणारी घुसमट साठे आपल्या कादंबरीतून मांडतात. त्यातूनच त्यांच्या लेखनात एक प्रकारची संदिग्धता येते आणि त्या संदिग्धतेमुळे त्यातून विविध अर्थ काढता येतात. कलाकृती म्हणून हेच मकरंद साठे यांच्या कादंबरीचे सामर्थ्य आहे.
४. मकरंद साठे यांची कादंबरी कळण्यास कठीण वाटते. कारण तिच्यात काळासंबंधी वेगळी कल्पना स्वीकारलेली आहे. आणि त्यानुसार रचना केलेली आहे. कादंबरीत येणारा काळ हा रूढ कालक्रमानुसार नाही तर तो मानवाच्या मनाच्या गतीचे प्रतीक म्हणून कादंबरीत येतो.
५. लेखकाच्या ज्ञानशक्तीला आव्हान देणारा कादंबरी हा सतत विस्तारशील वाङ्मयप्रकार आहे. यादृष्टीने पाहता मकरंद साठे यांच्या कादंबऱ्या वास्तवाचे आकलन विस्तारण्याचे कार्य करतात.
६. रूपबंधाचा विचार करताना आपण नेहमी आशयासंबंधी बोलतो. परंतु मकरंद साठे यांच्या कादंबरीतील रूपबंध आशयापासून वेगळा करता येत नाही. त्यांची कादंबरी रूपबंध आणि आशय ह्यातले द्वैत नाकारते. येथील कथनच कधी कधी आशय होते.
७. कादंबरीच्या स्वसंदर्भयुक्ततेमुळे निर्माण होणारा कथाबंध हा १९७५ नंतरच्या मराठी कादंबरीचा एक महत्त्वाचा विशेष आहे. मकरंद साठे यांच्या कादंबऱ्या अशा स्वसंदर्भयुक्त आहेत. साठे कादंबरीच्या संकेतव्यूहाला जास्तीत जास्त वाकवण्याचा प्रयत्न करतात. त्यामुळे

त्या अत्यंत महत्त्वाच्या ठरतात.

८. कादंबरी हा जीवनप्रवाहाबरोबर वाहत, वाढत, बदलत जाणारा एक प्रवाही साहित्यप्रकार आहे. सध्या जागतिकीकरणाच्या युगामध्ये तर जीवन अधिकच गतिमान झाले आहे; असे असले तरी हे गतिमान वास्तव आपल्या कवेमध्ये पकडण्याचा प्रयत्न मकरंद साठे आपल्या कादंबरी लेखनातून करताना दिसतात.
९. मकरंद साठे यांची कादंबरी नवा कालविचार मांडते. व्यक्तीला आठवत असतो तो काळ कोणता असतो. वर्तमान, भूत की भविष्य ? का तिन्ही ?
१०. भावशून्य, संवेदनविरहीत, यंत्रवत, कृत्रिम जगणे जसे असते त्याच स्वरूपाची भाषा मकरंद साठे यांच्या कादंबरीमधून येताना दिसते.
११. मकरंद साठे एकविसाव्या शतकातील कादंबरीकार म्हणून गौरविण्यास पात्र ठरतात.

५.३ समारोप

मकरंद साठे यांची कादंबरी ही आजच्या वर्तमान काळाची कादंबरी आहे. म्हणून ती एकविसाव्या शतकाची कादंबरी ठरते. त्या कादंबरीतील प्रश्न आजचे आहेत. परंतु सर्वसामान्यपणे आपण वर्तमानाबद्दल फारसे अनुकूल नसतो. त्यामुळे आजच्या मराठी कादंबरीकडे व तिच्या मूल्यमापनाकडेही दुर्लक्ष होताना दिसते. आजच्या कादंबरीबद्दल बोलताना नेमाडे म्हणतात, "इंग्रजी अमेरिकन कादंबऱ्यांच्या तुलनेत आजच्या मराठी कादंबरीत चांगल्यापैकी प्रयोग होतायत... फक्त आपण ते डोळसपणे वाचून त्यावर बोललं पाहिजे; लिहिलं पाहिजे; चर्चा केली पाहिजे. लिहिलेल्याचं मूल्यांकन नीट करून त्यांच्यापर्यंत ते पोहचवले पाहिजेत." ४

याच उद्देशाने प्रेरित होऊन प्रस्तुत अभ्यासासाठी मकरंद साठे यांच्या 'अच्युत आठवले आणि आठवण' (२००३) व 'ऑपरेशन यमू' (२००४) या कादंबऱ्या अभ्यासासाठी निवडल्या. १९८० नंतरच्या मराठी कादंबरीमध्ये मकरंद साठे यांच्या कादंबरीतील वेगळेपणाचा शोध या प्रबंधिकेमध्ये घेतला आहे. साठे यांच्या कादंबरीतील अभिव्यक्तीची वैशिष्ट्येही यांचाही परामर्श यामध्ये घेण्यात आलेला आहे. एकंदरीत साठे यांच्या या दोन्ही कादंबऱ्यांवरून त्यांना एकविसाव्या शतकातील कादंबरीकार म्हणणे उचित ठरेल.

संदर्भ सूची

१. नेमाडे, भालचंद्र - 'टीकास्वयंवर', औरंगाबाद साकेत प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती.
१९९०, (पृ. क्र. ७०)
२. तत्रैव, (पृ. क्र. ७०)
३. वडेर, प्रल्हाद - 'महानगरीय आयुष्याची शोकांतिका' साप्ताहिक सकाळ
१६ ऑगस्ट २००३.
४. भंडारी, चंद्रकांत - 'मी समीक्षा आणि नेमाडे वगरे.' जळगाव, वीणा प्रकाशन,
प्रथम आवृत्ती, २००३, पृ. १२६.